

Uzuklar mukamy

Category: Aýdym-saz sungaty, Kitapcy

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Uzuklar mukamy TÜRKMEN HALK AÝDYM-SAZ SUNGATYNYŇ
ROWAÝATLARYNDAN

■UZUKLAR MUKAMY

Ir zamanda Pendi çöli 3 hanlyga degişli bolupdyr. Ol üç hanlaryň perzendi dünýä inse-de durmandyr. Olar birki hepde şatlanyp-şatlanmakalar sähra ýene gara lybasa bürenipdir. Hanlar öz başlaryna düşýän musallaty diňe hudaý tarapyn diýip düşünüpdirler. Onsoň olar hudanyň hatyrasyna eçilip bile nini eçilip, Hatam taý ýaly, garyp pukaralara zat paýlapdyrlar. Bir gün hanlaryň üçisem atlanyp, awa-şikara çykypdyr. Olar çöl beýewana çykyp, öz ykballaryndan zeýrenip, mülklerini terk edip, başga bir welaýata aşmakçy bolup maslahatam edipdirler. Şeýdip ençeme ýol sökenlerinden soň hanlaryň ulusy Öde han aklyna aýlanýar.

-- A-how, biz öz ýurdumyzda tapmadyk bagtymyzy ýat ilden tapmarys. Zeleliň ýaryndan gaýtmaklygam bir peýdamyş. Azyk-owkadymyza dolansak nädýä? --Diýip, ýoldaşlaryna sala salýar. Içlerini hümmüldedip baryan Gödek han bilen Guldurdy hanam onuň pikrini makullap yzlaryna gaýdýarlar. Gaýdysyn olar Gaş derýasynyň boýunda düşläpdir. çay içip otyrkalar olaryň gözi ýüzün salyp gelýän 3 atla düşýär. Hanlar biri-biriniň ýüzüne seredişipdirler."

Ýagy dökülem bolaymasa-da biri " diýşip otyrkalaram atlylar:

--Öde han, Gödek han, Guldurdi han buşluk buşluk --diýip, atlylar sährany ýañlandyrypdyrlar.

--A-how düşüňlikiräp aýtsaňyzlaň, haýsomyzyň gyzymyz boldy diýenlerinde, atlylar:

--Han aga, üçüňiziňem -- diýen jogaby eşidipdirler.

Hanlar "be , de , be " bolşup, har haýsy öz mülküne

tarap at goýupdyr. Barsalar dogurdanam hanlaryň üçüsiniňem gyzy bolupdyr. Hanlar begenjigenem bilmändirler, gynanjagynam. Öňki perzentleri ýadyna düşüp az wagt bozulypdyrlar. Ýöne üçüsiniň bir günde çagalarynyň bolmagy, olary begendirip. Toý günin I bellemek üçin jar çekipdirler. Üç hanyň üçüsem toý bir günde, Gaş derýasynyň boýunda çaylaşan ýerinde geçirmegi wadalaşýarlar. Toý günü Pendi çölüniň ýeden ýöräni derýanyň boyuna ýygnanypdyrlar. Üç gije- gündiz toý tutulýar. Baý, garyby ýok, ähli halaýyk iýip-içip mes bolupdyr. Toýuň üçülenji günü adamlar gyzlaryň adyny sorýarlar. Şonda hanyň maslahatçysy märekä ýüzlenipdir:

--Adamlar, gulak goýuň. Ählimiz diýen ýaly şu hanlaryň ýagdaýyny bilýäris. Öň bularyň perzendi ýok. Şu gün toýuň sebäpkärlerine –gyzlara at goýmak size, ýagny halkyň paýyna düşýär. Nähilli at dakmakçy bolsaňyz sesleniň. Siziň dakan adyňyz bilen bizemrazy.

Bir salymdan soň derwiş sypatly aksakgally goja beyikräk ýere çykyp, adamlara ýüzlenýär:

--Eger meniň sözüm gulak assaňyz, eşidişimiz ýaly, hanlaryň gyzy bir günde dünýä inipdir. Şol sebäpli olaryň atlaram bir meňzeş bolsa oňat boljak. Razy bolsaňyz şol dünýä inenlere men aýt goýjak.

Halaýyk duran ýerinden: «Hany eşideliň-de, hany eşideliň» bolýar.

--Eşitseňiz, Öde hanyň gyzyň ady Uruk, Gödek hanyň gyzyň ady Näzik, Guldurdy hanyň gyzyň ady Lälilik bolsun, omyn! – diýýär.

Toýa ýygnanan märeke “ boldy-da, boldy, atlaryna mynasyp bolsunlar, ömürleri

zyýat bolsun “ diýip alkyş baryny aydyp, öýli-öýüne dargapdyr.

Uruk, Näzik, Lälilik görmegöýden akyllly, paýhasly gyzlar bolup ýetişýär. Günleriň bir günü hanlar ýene düşüşýär.

--Geliň, gyzlarymyz bir-biri bilen düşüşsynlar. Onsoňam bir zady berk ýadymyzda saklalyň. Ir-u-giç gyz maşgala kesekiniňki bolmalydyr.

Olar biziň döwletimiz däl-de, göwnühoşumyzdyr. Dünýeden ötmänkäk mülkümüzem birine ynanmaly.Dogrummy?

--Dogry Öde han, rast aýdýarsyň – diýip Gödek han bilen Gulgeldi han razy bolýar...

Gyzlaryň duşuşmaly ýeri Uzuk hanyň mülki bolansoň, ol bellinilen ýere beýlekilerden has ir gelýär-de myhmanlary garşylamak üçin taýýarlyk görýär... Howa ýagtylanda, ýaýlada goýun bakyp ýören çopanyň gözi bir topar çadyr

gurup ýören adamlara düşýär.Bezelen keжебäniň töweregem gaýda-gaýmalaşyk. çopan goýunlaryny oýa sürüp,özem gamşlykda gizlenip, töweregindäki bolup

geçýän hereketi synlamaga durýar. Birden keжеbeden görmegöý gyz çykýar-da," ýeriň gaymagyny bozsammykam, bozmasammykam diýýän ýaly,seýkin basyp,uly depä tarap ýöräp başlaýar.Ol mahal- mahal säginip,Tawus guş dek çar tarapa boýnuny uzadyp garanjaklaýar.

Onuň ýanyndaky hyzmatkärleri oňa gülälekdir jümjüme bogup getirýärler.

Näzik bilen Läligem bellenilen ýere gelýär.Uzak oalary hormatlap garşylaýar. Gün aşaklanda Uzuk,Näzik,Lälik degişip-gülüşip çemenzarlyga gidýärler.Olar gijäniň bir mahala deňiç Gopuz çalyp,Läle kakyp,Mojukatdy oýnap, ahyram, Uzugyň keжеbesinde dynç almaga gidýärler.Säher bilen uzakdan eşidilýän tüýdügiň owazyna oyanan Uzuk:

--Boýdaşlar, Tüýdügiň owazyny sizem eşidýärmisiňiz ýa-da meniň göwnümemi?

Gözüni süzüp,oýaly- ukuly ýatan Näzik:

--Kimem bolsa,Tüýdigi saýradyb-a bilýär – diýýär.

Geriljiräp turan Lälik hem boýdaşlaryndan kem galmajak bolýan ýaly:

--Beýle-de bir ýürek goparyryjy saz bolar eken-ow – diýýär.

Beýlekilerem örmänkä,üçüsem keжеbeden çykyp,saz gelýän tarapa

ýumлагаýypdyrlar. Iki depeden aşyp,oýa inenlerinde gyzlaryň gözi otlaşyp ýören goýunlara düşýär. Goýunlaryň beýle ýanynda-da çöwürme telpekli ýigidiň Tüýdük çalyp

oturandygyny görýärler.çopana görünmejek bolubam gyzlaryň üçüsi biri-biriniň elinden tutup aşak oturýarlar.çopanam bu zatlardan bihabar,çalyp outran sazyny tamamlap,ýene täze saza başlaýar.Sazyň jadylaýjy owazy gyzlaryň ýüregini gursagyndan çykara getiripdir Perizat sypatly üç gyzyň ýakynlap gelýänini gören çopan çalyp oturan Tüýdügini elinden gaçyryp,gözüne görünyändir öýdüp gaçmaga hyýallanýar.Edil şol wagtam güýçli gol onuň ýeňsesinden ebşirläp tutýar.çopan bada-bat çöküne düşüp, nämäniň nämedigine düşünmese-de ýalbarypdyr.

--Agam,başyňa döneýin.Meniň günäm ýok.Men bir çopan.Goýunlary suwa indirmäge gelşim,meni göýber.

--

Merez etmäge gelşim.Bi jelegaýda goýun bakarça sen kimmişin.Ba kýanyň kimiň goýunlary?

--Agam,Öde hanyň sürüsi.

--Öde hanyňky bolsa ,adyňy ayt kim sen?

--Dostmuhammet

Atly çopanyň ýakasyny göýberipdir.Onýança-da Uzuk dagy olaryň ýanyna gelipdir. Uzuk çopanyň “ Öde hanyň sürüsi “ diýenini eşdip ýylgyrypdyr-da:

--Bolup biler.Bi ýerlerde başga kimiň maly bolsun?!

Uzygyň sesini eşiden atly:

--Günämi ötüň,Bibim – diýip,aňyrlygyna depeden aşyp gidýär.Uzuk ýylgyryp durşuna:

--Öde hanyň çopanydygyny çynyň bolsa,onda onuň gyzyny taryplap,bir saz çal, Dostmuhammet – diýýär.

Öz adyny tutulanyny eşidip,çopanyň depesi göge ýetýär.Ol name diýjegini

bilmän, gözlerini mölerdip durşuna:

--Siz Uzuk hanmy?!– diýýär. Uzuk “Hawa” diýen manyda baş atýar welin, çopanyň Tüýdügi saýrap başlaýar.Ol Uzuk hany taryplap,onuň durkuny saza geçirýär.Gyzlar çopanyň synçylygyna haýran galyp,onuň syratyna,saz çalşyna aşyk bolupdyr...

Gün guşluga galanda gyzzar keжебelerine dolanypdyr.Ýöne gyzzar yň öňkiligi ýok. Ýüzlerinde şatlykdan nam-neşan

yok.Enekeleriniň ýürege ýarylan ýaly bolup gyzlaryň halyndan habar alypdyrlar.Olar aýry-aýrylykda ýürek syryny

enekelerine aýdypdyr. Enekeleri gyzlaryň agzyndan çykan sözi eşidip ýakalaryna tükürüp, bir-birine habar berýärler.

--Toba, toba. Heý-de görülip-eşdilen zatmydyr, bir? Bulary jyn urdumyka,gyz?! Üç sany hanyň gyzy bir çopana aşyk bolarmy?! Bular aklyndan azaşan bolaýmasynlar.” Atamyz bilen gürleş diýýärler “ Nä ýüzümize ataňyza habar bereli?Iň bolmanynda Beg ogly bolsa ! balalarym,agzyňyzdan haýyr açyň.Beýle gabahat işe biz-ä ýol berip bilmeris.Han-ha ataňyz, gürleşişem, razylaşyňam.Biziň başymyza ahyrzaman indirmäň...

Uzuk enekesine ýalbaryp-ýakaryp, ahyry,atasy bilen gürleşmäge razy edýär.

--

Bi zatlaryň sebäpkäri özüm.Sähra git diýenem özüm.Gyzlar bilen düş diýenem özüm.Eger gyzymyzyň diýenini etmesek,Hudaý ýene bizi ýazgyrar.Ýeke dikrardan jyda düşmeli bolaýmaly.Iň gowsy,Halk köpçüligi bilen maslahatlaşaly.

Hanlar ýene jar çekdirip,ähli halky Sähra ýygnapdyrlarda gyzlarynyň isleg- arzuwlaryny ile ýetiripdir. Geň habary eşidip halk köpçüligi “ Bijeli oylan aglamaz “ diýlenini edip,Uzuk,Näzik ,Lälik üçüsine bije atypdyrlar. Uzugyň bagty çuwupdyr.Onuň bijesei çykýar.Adamlar,Näzik bilen Lälige hem

mynasyp ýigit tapyp,üçüsiniň toýunam bir günde tutupdyrlar... Hanlar bolsa gyzlaryny hormatlap,Gaş derýasynyň boýunda Gyzlar Galasyny salyp beripdir.Uzukdagy ömrüniň ahyryna çenli şol galada ýaşap,döwran sürüpdirler. Dostmuhammet çopanam gyzlaryň şanyna “ Uzuk», “Näzik», «Lälik» diýen sazlar döredipdir.

Soň-soňlar ol sazlar toý meýlisde çalynyp «Uzuklar “ diýen at bilen biziň döwrümize gelip ýetipdir.

Ýusup BERDIÝEW.

Gaýtadan düzen: Arne GOLI.

Taryh ylymlarynyň kandidaty Aýdym-saz sungaty